

SZODORAY LAJOS (1904–1980): NÉHÁNY ADAT AZ 1848–49-I SZABADSÁGHARC VENEREÁS HELYZETÉHEZ¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

A múlt században lezajlott háborúkban a kimutatások szerint a fertőző betegségek több embert betegítettek meg, mint a háborús sérülések. Az 1848–49-i magyar szabadságharc idején még sem a mikrobiológia, sem a modern értelemben vett járványtan nem volt ismeretes, és így a járványos betegségek elleni védekezés is mindenütt igen elmaradott volt. Számos korabeli feljegyzés szerint ebben a háborúban a fertőző betegségek közül leginkább a kolerának megfelelő megbetegedések és a nemibetegségek szaporodtak meg. Az egészségügyi tudományok helyzetének elmaradottságán kívül hazánk politikai helyzete is hozzájárult a morbiditás növekedéséhez. A politikai helyzetet a Habsburg-elnyomás és a feudális rend jellemezték. Az ezzel járó általános kulturális elmaradottságból következő az egészségügyi helyzet a nyugat-európaihoz viszonyítva elmaradott volt. Az osztrák kormány egyes intézkedései ezt csak elősegítették.

Nékám Lajos sen. az új budapesti Bőr- és Nemikórtani Klinika megalakulása alkalmából írt könyvecskéjében említi:

„A bécsi rendőrség hazánkat a bécsi söpredék hivatalos szemétdombjának tekintette és 1752–1769 között a bécsi koldusokat, kéjőnőket, dologtalanokat és orvvadászokat egyszerűen összefogták és Győrbe, Komáromba, Temesvárra vagy a Bánátba szállították, az ily Wasserschubok évenként kétszer hajókon történtek, 150–300 emberrel.”

Egyetlen ilyen adat élesen rávilágít arra a gyarmati helyzetre, amelybe a Habsburg-ház és tanácsadói Magyarországot döntötték. Bár a pesti tudományegyetem orvosi fakultása már számos kiváló és – lehet mondani – a kor tudományos szintjének megfelelő orvost adott hazánknak, ezek megfelelő egészségügyi szervezet híján nem tudtak megküzdeni különösen a háborús viszonyok felmerülő higiénés és sanitarius feladatokkal.

Ami a bőr- és nemibetegségeket illeti, már 1847-ben Jakubovics Móricz Miksa személyében a dermato-veneorologia szakma is képviselve volt a pesti egyetemen, mégis a betegségekre

¹ Forrás: Szodoray Lajos: Néhány adat az 1848–49-i szabadságharc venereás helyzetéhez. = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 4 (1956) pp. 34–40.

A szerző által felhasznált irodalom:

Nékám Lajos: A budapesti Egyetem Új Klinikája Bőr és Nemibetegek számára. Universitas Könyvkiadótársaság. Bp., 1916.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Kassa–Eperjesen tartott 7. Nagygyűlésének munkálatai (1846)

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Sopronban tartott 8. Nagygyűlésének munkálatai (1847)

Könyves Tóth Mihály: Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1848. 1596 hasáb.

Szeremley Sámuel: Valláserkölcsei és Társadalmi Élet 1848 óta Magyarországon. Pest, 1874.

Guszmán József: A budai régi Szent János Kórház. Bp., 1923. p. 38.

Pólya József: Egészségi VII. parancs. Az életrend alkalmazott alapszabályai honvédeink számára. = Orvosi Tár, 1848. II. 13. sz. p. 196.

vonatkozó korszerű ismeretek nem váltak közkinccsé az akkori magyar orvostársadalomban. Jakubovics tanszékfoglaló beszédében többek között a nemibetegségekkel is foglalkozott, megemlítvén Párizsban folytatott kísérletes megfigyeléseit a szifilisznek majmokra történő átolthatóságára vonatkozóan. Továbbá kiemelte: „a bujasenyv: az idült kórokozónak legalábbis a felét az ő rovására tehetjük”. E beszédéből is világosan látható, hogy a szifilisz elterjedtsége hazánkban mennyi gondot okozott orvosainknak. De már sokkal előbből is „a budai egyetem 1782-ben feljajdult: inter miserem plebem lues venerea plus nimino grassaretur”. Ugyancsak Nékám sen. fent említett művében ismertet egy 1841-ben megjelent helytartótanácsi rendeletet, mely szerint 1840-ben egyedül a kis budai kórházban 525 rühes és 382 bujakóros katona feküdt.

A hazai szifilisz morbiditás ébren tartotta a korabeli magyar orvosok figyelmét, amint ezt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1846-ban Kassa–Eperjesen tartott VII. Vándorgyűlésének jegyzőkönyve is bizonyítja. Az erről kiadott kötet 12. oldalán az orvos-sebészeti szakosztály augusztus 14-i ülésén a jegyzőkönyv egyik pontjára vonatkozólag a következőket találjuk:

„Az elnök Öméltósága nyilatkozata, mikép ő nagy szerencsétlenségnek tartja, hogy a testet és a lelket nemzedékről-nemzedékre súlyosztó bujakór mindinkább terjed. Minek is látszik egyik okát tenni, hogy e kór számtalan egyénekről, midőn még a segítség s tökéletes gyógyítás eszközöltetne, nemcsak elhanyagoltatik, de el is palástoltatik, ilyen kór a rüh is.”

A jegyzőkönyv 70. oldalán az elnök javaslatát is megtaláljuk:

„Az Elnök úgy véli, hogy a helységek lelkészei figyelmeztetnék a népet arra, mikép a nemzörészek betegsége nem orvosoltatik, veszedelmes és fájdalmas bajokat okoz. A gyógyítás történjék a megyebeli orvosok által, kik minden hónapban adják be jelentéseiket.”

Ha e javaslatot megvalósították volna, akkor megszületett volna az első magyar országos nemibeteg statisztika.

A jegyzőkönyv alább így folytatja:

„Olyan kórházakat kell a megyékben építeni, vagy a meglevőknek egy részét a bujasenyves és rühes betegek számára fordítani.”

Ezek lettek volna az első venereás osztályok.

Ugyancsak a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók következő évi soproni Vándorgyűlésén Halász Géza főorvos javaslata is az egészségügyi rendészet felállítására irányult, mely szerint „egy célszerű orvosi rendőrség tervbe és életbe léptetése Ő Felségének, Urunk Királyunknak legmagasabb figyelmébe ajánltassék”.

Sajnos, ezek a figyelmeztetések nem találtak termékeny talajra a magyar hatóságok körében és így érthető, hogy az egészségügyi ellenőrzés alá nem került magyar venereás helyzet alapját szolgáltatva a nemibetegségeknek az 1848–49-i háborús években történő elterjedésére. Hogy a reguláris katonaság venereás morbiditása milyen volt a szabadságharcot megelőző években, arra nézve megvilágítható adat a már fentebb Nékámtól idézett 1841. évi helytartótanácsi rendelet. Az idézett néhány hézagos adat is megmagyarázza, hogy a háborús események következtében a nemibetegségek száma hirtelen megszorodott. A megfelelő antivenereás küzdelem kiépítését a fent felsorolt okokon kívül bizonyára az a körülmény is akadályozta, hogy szabadságharcunk folyamán, de különösen a kezdetén, a magyar honvédsereg legfőbb orvosi vezetése körül is bonyodalmak támadtak. A harcok megindulásakor a nagy tudású Sauer Ignác intézkedett a „felállítandó önkéntes honvédseregnél 10 főorvos és 30 alorvosi állás ügyében”, de már 1848. október 13-án Kossuth intézkedésére az ugyancsak kiváló Stáhly Ignác bíztatik meg a tábori orvoskar megszervezésével, majd rövid időn belül ezt a posztot több más kiváló orvosunk veszi át. Mindehhez hozzájárultak az anyagi nehézségek és a gyógyszerhiány is. Arra nézve nem találtunk adatot, hogy a vezető honvédorvosok megkérdezték volna a nemibeteg helyzetet illetően az

akkoriban egyetlen szakember, Jakubovics véleményét. Daday adata szerint Sauer kinevezte Hrabovszky dr.-t olyan munkakörre, mely a nemibetegségek kormánybiztosa feladatkörnek felel meg. Pedig nem sokkal a dicső szabadságharcunk megindulása után a magyar kereskedelmi miniszter rendelete szerint „számos tábori betegek kétharmadrésze bujakóban sínylődik”.

A honvédorvosok is – úgy látszik – szükségét látták a venereás betegségek leküzdésére irányuló felvilágosító munkának, mert amint Zétény Győző monográfiájában olvashatjuk, Szilasy Sámuel sebész-mester Pesten 1848-ban 'Népszerű tanácsadó titkos betegségeken' című füzetecskét adott ki. A háborús viszonyokkal járó szabadosság felkeltette a lelkipásztorok figyelmét is. Erre vonatkozólag Czegléd Sándor debreceni teológiai professzor volt szíves néhány érdekes adatot rendelkezésemre bocsátani. Ő kutatta ki a Könyves Tóth Mihály debreceni lelkipásztor és tábori lelkész nyílt felhívását a kormányhoz (Egyszerű, de „talán” érdekes kérelem a magas kormányhoz), amelyben a következőket emelte ki:

„2. Másikat kiemelem az erkölcsiség fejlesztését, erősítését. Eljöttek 19–22 éves ifjak stb. Prédikációt nem akarok itt írni. De annyit mint polgár csakugyan elmondok, hogy az általam ismert három honvédszászlóaljából több halt meg bujaság és részegség következtében, mint ütközetben; a kórházakban is több az inficiált, mint a megsebesített.” „Miket írtam, tapasztalatból írtam; mert másfél hónapja, mióta Debreceni nemzetőrrel Lippán és Aradon vagyok, s még másfél hónapig leszek itt.”

Szeremley Sámuel hódmezővásárhelyi lelkipásztor, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja: 'Vallás-Erkölcsi és Társadalmi élet 1848 óta Magyarországon' című munkáját is idézi Czegléd Sándor. Ennek 5. lapján a következőt találtam:

„A forradalom korszaka a közerkölcsiség ápolására teljességgel nem volt alkalmas... A családi és nemi viszonyok tisztasága különösen sokat szenvedett. A magyar tábornok a kéjhölgyek roppant sokasága kísérté és várta mindenütt.”

V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára II. kötetében Sass István (Görgei tábori orvosa) levele olvasható, melyben utal venereás problémákra:

„...csak röviden, mert 3 nőt még tükröznöm, kettőt... 10-et bekenetennem kell, mivel sok a bajom a syphilissel”. A levél egy másik helyén: „nekem ígért shyphillis-osztályt Budán átadja”.

Guszmán József a budai régi Szent János Kórház történetéről írt könyvecskében írja, „hogy az 1848–49-i szabadságharc idején a régi Szent János kórház is kivette a részét. Naponként 2–3–5 új beteg volt a forgalma. 1849 elején feltűnő sok volt a syphilises nőbeteg, tavasz elején a fejét ismét felütött kolera is ad dolgot a kórháznak.”

Az Orvostörténeti Könyvtár szívésségéből olyan hivatalos kéziratot is olvastam, melyben megnyilatkozott a vezető honvédorvosok szándéka, hogy valamely módon ellenőrizték az elharapódzó nemibetegségeket. Az általam tanulmányozott kézirat a Hadügyminisztérium egészségügyi osztálya tanácsosától származik, aki dr. Grósz Albert h. igazgató, tábori orvosnak írja a következőket:

„A kórházban csak olly betegeket küldjenek, akik otthon, vagy a maródiházakban nem orvosolhatók, vagy orvosi rendőri tekintetből, mint bujasenyvénél szigorúbb orvosi felügyeletet igényelnek; ezeket pedig mindenkor... elvihető sorozatos jegyzékkel... Liste) elláttassék.”

Ebből a hivatalos utasításból láthatjuk szintén, hogy a tábori egészségügyi hatóságok igyekeztek minden lehetőt megtenni, hogy az elharapódzó venereás esetek felett úrrá legyenek, „ezeket kórházakba felvéve a fertőzéstől elzárni és lajstromba venni törekedtek”.

A nemi fertőződés megelőzését szolgálta Pólya József tanár cikke is az 'Orvosi Tár' 1848. évfolyamában:

Egészségügyi VII. parancs. Az életrend alkalmazott alapszabályai honvédeink számára. „II. parancs: kósza szerelmet ne üzz, a természet a kósza szerelmet nem is szokta hagyni büntetlenül, a büntetés folyás és fekélyekben nyilatkozik.”

Mindezekből az adatokból is megállapítható, hogy a nemibetegségek terjedése komoly gondot okozott a szabadságharc honvédorvosainak, lelkészeinek, sőt az egész magyar orvosi társadalomnak. Számos idevonatkozó intézkedésről: lajstromba vétel, izolálás, etikai nevelés stb. Látható, hogy a kornak megfelelő megelőzést is próbáltak alkalmazni. Abban, hogy ezeket a dicséretreméltó törekvéseket nem koronázta megfelelő siker, annak legfőbb okaként az osztrák elnyomás következtében kialakult kulturális és szociális elmaradottságot kell megjelölnünk. Ez az elnyomó politika arra irányult, hogy a magyar népet fejlődésében megakassza és a betelepítettek helyzetét megerősítve Magyarország elnémetesítését létrehozza. A magyar nép és köztük a magyar orvosok azonban nagy erőfeszítésekkel megakadályozták e terv megvalósítását.

A dicsőséges magyar szabadságharc fényét nem homályosítja el az a kedvezőtlen venereás helyzet, mely a korabeli néhány adatból kirajzolódik elénk. Ezek az adatok a szabadságharc előtti politikai helyzet elemzésével együtt vizsgálva az elnyomókra vetnek sötét árnyékot.